

BOOK REVIEW

Critical Theory and World Politics, Richard Wyn Jones (Ed.), Lynne Rienner, London, 2001,
259 sayfa,
ISBN: 1-55587-802-4

*Emre Baran PAK**

Eleştirel Teori'nin Uluslararası İlişkiler disiplini ile özdeşleştirilmesine yönelik çabalara sıklıkla rastlanılmaktadır. Richard Wyn Jones tarafından editörlüğü üstlenilen "Critical Theory and World Politics" adlı eser de böyle bir amaç gütmekte ve Eleştirel Teori çerçevesinde siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler arasında köprü kurmayı amaçlayan bir bağlam sunmaktadır.

Marxist yaklaşımlar ve Eleştirel Teori üzerine yayımlanmış birçok eseri bulunan ve halen Cardiff Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdüren Richard Wyn Jones'un editörlüğünü üstlendiği bu eser, Wales (Galler) Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir kongrenin bildiri metinlerinin derlenmesinden oluşmaktadır.

Jones, eserin iki temel amacının olduğunu savunmaktadır: İlk olarak, Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin evrimini ve geleceğini tartışmak için bir diyalog oluşturmak ve ikinci olarak, lisansüstü öğrencilere bu teoriyi tanıtmak (ss. viii-2).

Kitap, Jones tarafından yazılan bir giriş metninden ve konularına göre ayrılmış kitap bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş metninde Jones, Eleştirel Teori'nin bazı katkılarına yer vermektedir. Bu kapsamda, Eleştirel Teori'nin temel katkısının "özgürleşme" kavramını literatüre kazandırması ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Eleştirel Teori'nin diğer bir potansiyel katkısının ise Gramsciyen üretimsel ve Habermasyen iletişimsel paradigmlar arasında köprü kurulması ile sağlanabileceğini kanaatindedir (ss. 15-16). Eleştirel Teori'nin, Uluslararası İlişkiler teorilerine katkısını ise Konstrüktivizm ile Eleştirel Teori arasındaki özne-yapı diyalektiği kapsamındaki ilişkisi bağlamında değerlendirmektedir (s. 13). Jones'un giriş bölümünde Frankfurt Ekolü mensuplarına değinmesine rağmen özne-yapı diyalektiği konusundaki tartışmaların aynı ekol içerisindeki zenginliğine değinmediği görülmektedir.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Siyasal) Doktora Programı, İstanbul, pakemre@ymail.com

Özellikle Frankfurt Ekolü'nün psikanaliz, kültür ve estetik ile ilgili çalışmalarına yer verilmemesi ise dikkat çekmektedir.¹

Kitabın “Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin Kontuarları” (The Contours of Critical International Relations Theory) isimli ilk bölümünde Andrew Linklater, Robert W. Cox ve Craig N. Murphy'nin kitap bölümlerine yer verilmektedir.

Andrew Linklater, “Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisinin Değişen Kontuarları” (The Changing Contours of Critical International Relations Theory) isimli kitap bölümünde Eleştirel Ekol'ün üretim paradigmasından yola çıktığını belirterek, günümüzde kamu politikası ve yönetişimine katkılarının ne olabileceğini sorguluyor. Bu kapsamda, yalnızca Habermas'ın düşüncelerine, her ne kadar, Eleştirel Teori'nin bütüncül bir değerlendirilmesi iddiasını ortaya atsa da, yer veriyor. Linklater'a göre Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin değişen kontuarları kendisini, her ne kadar Habermas uluslararası ilişkilere dönük olarak açık bir çıkarımda bulunmasa da, diyalog, farklılık ve dışlamada kendini gösteriyor (s. 43).

Robert W. Cox ise bu eserde “Karşıdaki Yol: Dünya Düzeninin Yeni Bir Ontolojisine Doğru” (The Way Ahead: Toward A New Ontology of World Order) isimli bölümde Eleştirel Teori'yi ontolojik varsayımları kapsamında ele almaktadır. Fakat bunu yaparken daha önce ortaya koyduğu² Neo-Gramsciyen perspektife bağlı kalmaktadır. Cox bu çalışmasında dünyanın 21. yy'da değişen sosyal yapısını üç aşamada değerlendirmektedir. İlk katmanda, dünya ekonomisine entegre olan insanlar yer almaktadır. İkinci katmanda ise daha alt seviyede dünya ekonomisine entegre olanlara hizmet verenler yer almaktadır. Üçüncü ve en alt katman küresel ekonomiden dışlananlar tarafından oluşturulmaktadır (s. 48). Cox ayrıca bu bölümde hem Neoliberal hem de Marxist yaklaşımları kapitalizmi monolitik küresel güç olarak gördüklerinden dolayı eleştirmektedir. Ayrıca sınıf kimliklerinin etnik, kültürel ve cinsel kimlikler tarafından değişime uğratıldığını savunarak Eleştirel Ekol içerisinde birçok yazar tarafından eleştirilen³ pozitivist özdeşleştirmeye yer vermektedir (ss. 53-58). Bununla birlikte, Cox'ın iddia ettiğinin aksine, Marx'ın üretimi günümüz iktisatçılarının yüklediği anlamları

¹ Bottemore Frankfurt Okulu'nun tarihine bu bağlamda yer vermektedir: Tom Bottomore, *Frankfurt Okulu*, çev. Ahmet Çiğdem (Ankara: Vadi, 1994), 17.

² Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*, Power and Production, Volume 1 (New York: Columbia University Press, 1987).

³ Max Horkheimer, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, çev. Mustafa Tüzel (İstanbul: Yapı Kredi, 2005), 92; Max Horkheimer ve Theodor Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan (İstanbul: Kabalcı, 2014), 30.

ortaya koymadığı, bilakis üretimi, “doğadan ayrı bir alan oluşturma süreci” olarak ele aldığını da vurgulamak gerekir.⁴

Craig N. Murphy de uluslararası ilişkilerde Eleştirel Teori'nin gelişimine “Eleştirel Teori ve Demokratik Dürtü: Bir Yüzyıllık Geleneği Anlamak” (Critical Theory and the Democratic Impulse: Understanding A Century Old Tradition) isimli kitap bölümü içerisinde yer vermektedir. Murphy'nin bu geleneği yorumlarken yalnızca Cox tarafından⁵ ortaya atılan Neo-Gramsciyeen bakış açısına ve Habermas'ın “açık diyalog veya müzakere” düşüncesinin farklı görüşlere sahip uluslararası akademisyenler tarafından da paylaşılması gerektiğine yer verdiği görülmektedir (ss. 70-74). Böylece Murphy, bir yandan Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişiminde sol görüşlü akademisyenlerin çabalarına yer verirken, bu çabaları salt Neo-Gramsciyeen ve Habermasyen perspektifle sınırlandırmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü Kimberly Hutchings, N. J. Rengger, Jeffrey Harrod ve Mark Neufeld tarafından yazılan “Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisinde Eleştiri” (Critique in Critical International Relations Theory) isimli bölüme ayrılmıştır.

Kimberly Hutchings, bu bölümde yer alan “Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisinde Eleştirinin Doğası” (The Nature of Critique in Critical International Relations Theory) isimli çalışmasında Eleştirel Teori'nin uluslararası ilişkilerde yer aldığı temel pozisyonları zayıf bir perspektiften tartışmaktadır. Zira Hutchings, Neo-Gramsciyeen ve Habermasyen uluslararası ilişkiler çalışmaları haricinde post-modernist ve feminist yaklaşımları Eleştirel Teori çerçevesinde ele almaktadır (s. 80). Bu durumda, büyük anlatıların karşısına başka bir büyük anlatı koyan post-modernist yaklaşımların nasıl eleştirel olabileceği sorusu akla gelmektedir.⁶ Ayrıca Hutchings, “özgürleşme” kavramını zımnen negatif edim olarak ele almaktadır (s. 89). Nitekim bunun yanlış bir saptama olduğu görülmektedir. Zira özgürleşme, pozitif edimlerle ilişkilendirilebilecek bir kavramdır.

Bu bölümde “Negatif Diyalektik? Dünya Politikasında Eleştirel Teorinin İki Üslubu” (Negative Dialectic? The Two Modes of Critical Theory in World Politics) isimli çalışmasıyla

⁴ TESAD Röportaj Birimi, “Doç. Dr. Ateş USLU ile Siyaset Teorisi, Siyasi Düşünceler Üzerine”, TESAD, 2019, <https://www.tesadernegi.org/doc-dr-ates-uslu-ile-siyaset-teorisi-siyasi-dusunceler-tarihi-uzerine.html> (30.03.2019).

⁵ Cox'un ilgili eseri için; Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies* 10, sy 2 (Haziran 1981): 126-55.

⁶ Taylan Ayrılmaz, “Lukács: Marx'a Giden Yol”, *Ek Dergi*, 2018, <http://www.ekdergi.com/lukacs-marxa-giden-yol/>. (22.10.2018).

N. J. Rengger, Eleştirel Teori'nin dünya politikasını başarılı bir şekilde değerlendirirken ve potansiyel olarak değiştirirken yerine getirmesi gereken koşulları, ilgili farklı yaklaşımları ele alarak tartışmaktadır. Rengger'a göre, eğer Eleştirel Teori dünyaya bir değişiklik getirmek istiyorsa, Linklater ve Habermas'ın yaptığı gibi adalet ve nihilizm tartışmalarında adaleti öncelikle ve nihilizmi görmezden gelmelidir. Nitekim değişim de araçsal rasyonalitenin amaçlara yönelik olarak kısmen benimsenmesiyle ortaya çıkabilir (ss. 95-105). Bu bağlamda Rengger, Negatif Diyalektik kavramının Eleştirel Teori'nin amaçladığı pratiğe dökülmüş değişimi getiremeyeceği kanaatindedir. Fakat Bonefeld'in de vurguladığı gibi "Negatif Diyalektik" durum tespitine ilişkin bir kavramlaştırmadır. Buradan hareketle zaten proaktif bir öneri sunmaz.⁷

Bu bölümde yer alan bir diğer çalışmada ise "Küresel Realizm: Uluslararası Politik Ekonomide Gücün Maskesini Düşürmek" (Global Realism: Unmasking Power in International Political Economy) isimli kitap bölümüyle Jeffrey Harrod, realist varsayımları Eleştirel Teori içerisinde yer alan Uluslararası Politik Ekonomi'ye dönük yaklaşımlar üzerinden ele almaktadır. Harrod, uluslararası ilişkiler literatüründe Ricardo gibi ekonomistlerin ortaya attığı soyut varsayımlardan etkilenen realist uluslararası ilişkiler teorisinin, Morgenthau ve Schwarzenberger tarafından ortaya atılan fikirlerden ayrıştığı görüşündedir. Buna göre Morgenthau ve Schwarzenberger'in "toplumsal" (societal) realizmi, gücün kaynaklarına ve mekanizmalarına yer veren bir içerik sunmaktadır (s. 117). Ekonomik soyutlamalardan yola çıkan realist uluslararası ilişkiler yaklaşımları ise güce yeterince değer vermemektedir. Fakat Harrod bu tanımlamaları yaparken, Morgenthau ve Schwarzenberger'in epistemolojik yaklaşımlarına eğilmemektedir ve belli bir dönemde herhangi bir toplumsal gücün rasyonalite olarak algılanmasının tartışmasını yalnızca Robert Cox'un çalışmalarına atıfla yapmakta ve geniş bir tartışma çerçevesinden kaçınmaktadır.

Aynı bölümde Mark Neufeld ise "Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisinde Eleştirel Olan Nedir?" (What is Critical About Critical International Relations Theory?) isimli kitap bölümüyle Uluslararası İlişkiler yazınında eleştirel yaklaşımı, benimseyen Alexander Wendt, Cynthia Weber ve Justin Rosenberg gibi yazarlar üzerinden incelemektedir. Neufeld'e göre Eleştirel Teori'yi değerli kılan husus normatif değerleri de içerisinde barındıran bir meta-teori

⁷ Werner Bonefeld, "Negative Dialectics and the Critique of Economic Objectivity", *History of the Human Sciences* 29, sy 2 (Nisan 2016): 71.

olarak kullanılabilmesidir (s. 144). Ayrıca teori ve meta-teori arasındaki ilişkiyi irdelerken meselenin epistemolojik ve ontolojik taraflarını bu bölümde tartışmamaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde ise Sandra Whitworth, Kenneth Baynes ve Deiniol Lloyd Jones'un "Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisinin Uygulama ve Praksisi" (The Practice and Praxis of Critical International Relations Theory) isimli bölüme yer verilmektedir.

Sandra Whitworth, "Uluslararası İlişkilerde Feminist Araştırmanın Uygulaması ve Praksisi" (The Practice, and Praxis, of Feminist Research in International Relations) isimli kitap bölümüyle feminist bir perspektiften "özdüşünümsel" (self-reflexive) yaklaşımın değerini tartışmaktadır. Smith'in vurguladığı gibi⁸, Whitworth da öznenin yapılan çalışmada nesneden ayrı tutulabileceği varsayımını reddetmektedir (s. 150). Bu özdüşünümsel yaklaşımın avantajlarını Kamboçya örneği üzerinden anlatan Whitworth, özdüşünümsel yaklaşımda eksik olanın eylem olduğu kanısındadır (s. 158). Fakat bu eleştiriyi yaparken Feminist Teori'yi Eleştirel Teori içerisinde konumlandırması bir yana, Eleştirel Teori'nin praksise yönelik tartışmalarına yer vermemektedir ve bu bağlamda, eylemin nasıl gerçekleştirebileceği sorusunu dar bir çerçevede okuyucuya bırakmaktadır.

"Katılımcı Politika, Kamusal Alan ve Küresel Demokrasi" (Deliberative Politics, The Public Sphere and Global Democracy) isimli kitap bölümünde ise Kenneth Baynes, Habermas'ın radikal demokrasi yaklaşımının uluslararası seviyede uygulanıp uygulanamayacağını tartışmaktadır. Buna göre Habermas'ın devlete yönelik yaklaşımı uluslararası seviyede devlet egemenliğine yöneltilmelidir. Bu sayede, hem uluslararası alanda güçlü bir kamusal alan oluşturulabilir hem de uluslararası seviyede sorumluluk ilkesinin uygulanabilmesi söz konusu olabilir (ss. 164-169). Fakat bu yaklaşımdaki temel sorun meşruiyetin sağlanması ile ilgili olarak Baynes'in kabul ettiği bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan bu yaklaşım üretim paradigmasını dikkate almamaktadır. Ayrıca Wendt'in belirttiği gibi bu tip Yeni Orta Çağ'cı yaklaşımlar yani hem devletlerin hem de supranasyonel kurumların bulunduğu bir dünya düzeni tarifi yaparken, Hegel'in Tanınma için Mücadele (Kampf um Anerkennung) kavramı daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirilebilmesini sağlayabilir.⁹

⁸ Steve Smith, "Positivism and Beyond", içinde *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, ve Marysia Zalewski (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 11-44.

⁹ Alexander Wendt, "Why a World State Is Inevitable", *European Journal of International Relations* 9, sy 4 (Aralık 2003): 491-542.

Bu kesimde yer alan başka bir kitap bölümünde ise Deiniol Lloyd James “Kozmopolit Güç Yaratmak: İletişimsel Eylem Olarak Uluslararası Arabuluculuk” (Creating Cosmopolitan Power: International Mediation As Communicative Action) adlı çalışmasıyla Habermas’ın iletişimsel eylem ve söyleşimsel (dialogic) topluluk kurma konusundaki fikirlerinin uluslararası arabuluculuk faaliyetlerine uygulanıp uygulanamayacağını araştırmaktadır. Ama bunu yaparken Habermas’ın iç politikaya yönelik iletişimsel eyleme dair fikirlerini bağlamından kopararak arabuluculuk faaliyetlerini uluslararası seviyede incelemektedir. Nitekim etkili veya kozmopolit arabuluculuk faaliyetinde bulunabilecek olan da bölgesel güvenlik yapıları arasında bulunan devletler veya supranasyonel örgütlenmelerdir (s. 185). James bu çeşit bir arabuluculuk faaliyetinden bahsederken ise Baynes’in yaptığı gibi Eleştirel Teori içerisinde yer alan üretim paradigmasına yönelik tartışmalara değinmemekte ve Habermasyen iletişim odaklı bir yaklaşım sergilemektedir.

Kitabın son bölümü ise Chris Brown ve Alexander Wendt tarafından yazılan hem kitaptaki diğer bölümler üzerine genel bir değerlendirmeye hem de uluslararası ilişkilerde Eleştirel Teori’ye ilişkin son tartışmaya ayrılmıştır.

Chris Brown ““Bizim Taraf”? Eleştirel Teori ve Uluslararası İlişkiler” (“Our Side”? Critical Theory and International Relations) kitap bölümünde Eleştirel Teori’nin Uluslararası İlişkiler çalışmalarına en büyük katkılarından birinin özne-nesne ayrımına yönelik itirazından kaynaklandığını belirterek, Eleştirel Teori kapsamında Frankfurt Ekolü’nün tarihçesini sunmaktadır. Ayrıca Eleştirel Ekol’ün Uluslararası İlişkiler çalışmalarına taşınmasında Neo-Gramsciye ve Habermasyen vurgulara hem bu kitap çerçevesinde hem de genel çalışma eğilimleri bağlamında dikkat çekmektedir (ss. 191-201). Brown’un Frankfurt Ekolü’nü değerlendirirken György Lukács gibi yazarların Ekol’ün oluşumundaki önemine değinmediği görülmektedir.

Bu bölümde yer alan başka bir çalışmada “Uluslararası İlişkiler Ne İçindir? Posteleştirel Görüşe Doğru Notlar” (What Is International Relations For? Notes Toward A Postcritical View) isimli kitap bölümüyle Alexander Wendt, eleştirel ve pozitivist yaklaşımların nasıl siyasaların oluşturabilmesiyle ilgili hem bir araştırma programı oluşturabileceklerini hem de eleştirel yaklaşımların hedefleri bağlamında özgürleşmenin nasıl sağlanabileceğini tartışmaktadır (s. 206). Wendt’in bu noktadaki önerisi, eleştirel yaklaşımların uzun vadeli özgürleşme hedefi ile pozitivist yaklaşımların kısa vadeli araçsal akılcılığının birleştirilerek bir

araştırma programı oluşturulmasıdır (s. 208). Wendt bunu posteleştirel bir yaklaşım olarak anlatsa da, bilhassa Eleştirel Teori içerisinde yer alan Frankfurt Ekolü gibi ekollerin Aydınlanma'nın mirası tam olarak reddetmediğini dikkate almamaktadır. Ayrıca Eleştirel Ekol içerisinde yer alan birçok yazarın neden uzun vadeli süreçleri ele aldığına yönelik diyalektik materyalist yaklaşıma da yer vermemektedir. Bu noktada Wendt'in diğer bir hatası, esasen epistemolojik bir tartışmanın parçası olan pozitivist yaklaşımı, ontolojik ve metodolojik yanları da olan eleştirel yaklaşımlarla karşılaştırmasıdır.

Sonuç

Richard Wyn Jones'un editörlüğünde hazırlanan "Critical Theory and World Politics" (Eleştirel Teori ve Dünya Politikası) isimli bu kitap Eleştirel Teori içerisindeki bazı tartışmaların Uluslararası İlişkilere yazınına taşınması için önemli bir çabayı içerisinde barındırmaktadır. Fakat kitabın hedeflerinden biri olan Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi'ni lisansüstü öğrencilere tanıtma amacına ulaştığı tartışmalıdır. Zira Richard Wyn Jones, N. J. Rengger ve Chris Brown tarafından yazılan kitap bölümleri haricinde Eleştirel Teori'nin zengin geleneğine yönelik tarihsel tartışmalara yer verilmemektedir. Kitapta bu yazarlar haricinde hazırlanan bölümlerde ise Eleştirel Teori, alışılmış Neo-Gramsciye ve Habermasyen çerçevede, kısır tartışmalar dahilinde ele alınmaktadır ve yeni bir bakış açısı sunmamaktadır. Kitapta Eleştirel Teori'nin tarihine ağırlık verilen bölümlerde ise tarihi tartışmanın Uluslararası İlişkiler teorileriyle nasıl bağdaştırılabileceğine yönelik sarf edilen çok az çabaya rastlanılmaktadır.